

Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*
(vol. I-III)

Editura Humanitas, București, 2013

Închisoarea noastră cea de toate zilele a lui Ion Ioanid reprezintă unul dintre cele mai complexe documente despre detenția în spațiul comunist românesc, lucrarea fiind recunoscută atât pentru valoarea artistică incontestabilă a scriiturii memorialistice, cât mai cu seamă pentru abundența detaliilor biografice în raport cu oamenii pe care autorul i-a întâlnit de-a lungul experienței carcerale. Ediția a III-a reia varianta revăzută și adăugită de Ion Ioanid, publicată la aceeași editură în 1999-2002, în cadrul colecției „Procesul Comunismului”, în trei volume, structurate sub o formă mai unitară și mai organizată față de cele cinci volume ale ediției princeps, apărute la Editura Albatros între 1991 și 1996.

Fiind prin excelență o sursă documentară, conferită de eforturile memorialistului de a-și aminti și de a întocmi liste, date personale și descrieri pentru sute de nume întâlnite în cei doisprezece ani de detenție (1952-1964), fie ele interacțiuni directe sau intermediare, fie ei camarazi de suferință sau membri ai organelor administrative, cartea este receptată drept una dintre primele inițiative de reconstituire a unui trecut prea puțin cunoscut celor din afara zidurilor închisorii. Intenția primă este aceea „ca tot ceea ce memoria mea a reținut (nume de oameni, fapte și întâmplări) să rămână mărturie și să folosească, împreună cu multe alte dovezi ce vor trebui strânse, la reconstituirea întregului adevăr despre viața deținuților politici sub regimul comunist din România” (vol. I, p. 7), toate listele și toate informațiile fiind considerate de autor deschise spre a fi completate.

Scriitorul însuși își revizuieste și adaugă noi aspecte față de prima ediție, cu sprijinul oamenilor regăsiți cu prilejul publicării memoriilor, părtași la unele evenimente relatate, dar și cu ajutorul corespondenței ulterioare apariției primelor

volume, care îl ajută să reconstituie fapte și amintiri pentru cea de-a doua ediție a cărții. În pofida stilului autentic al scriiturii și a intenției declarate de a contribui la formarea unei memorii colective despre comunismul românesc, *Închisoarea noastră...*, în accepțiunea memorialistului, nu a avut intenția să fie nici „operă literară”, nici „lucrare documentară. Deși tot ce am relatat este purul adevăr, lipsit de orice exagerare, rămâne doar o carte de amintiri, cu multe lacune și cu unele incertitudini și confuzii inerente, datorate operei necruțătoare a timpului asupra memoriei” (vol. III, p. 474). Cu toate acestea, valoarea ei documentară și artistică a fost certificată încă de la apariția primei ediții și întru totul confirmată odată cu trecerea timpului.

Caracterul inedit al cărții constă în consemnarea unei modalități diferite de raportare la experiența carcerală, la oamenii întâlniți în mediul concentraționar și la formele de rezistență posibile în acest spațiu. În comparație cu majoritatea memorialiștilor, care depășesc experiența traumatică în baza unor convingeri politice, a unor trăiri religioase, crezuri estetice sau detașări de tip ironic sau filosofic, ce devin și perspectivele de raportare la evenimentele împărtășite în memoriile lor, Ion Ioanid pare ancorat, la o primă întâlnire cu scriitura sa, în neutralitate. Însă perspectiva din care autorul se raportează la lumea închisorii poate fi desprinsă chiar din motto-ul cărții, preluat din *Jurnalul fericirii* al lui Nicolae Steinhardt : „Încep să-mi dau seama că numai caracterul importă. Convingerea politică, părerile filosofice, originea socială, credința religioasă nu sunt decât accidente ; numai caracterul rămâne după filtrările produse în anii de pușcărie ori de viață...”. În aceeași notă, în postfața celei de-a treia ediții, Ioanid recunoaște că niciodată nu l-au impresionat gradele, titlurile, ierarhiile, ci onorabilitatea oamenilor care le reprezentau, că „am respectat și admirat numai noblețea de caracter. Nu cred că te înobilează nici sângele, nici gradul de cultură, nici munca ! Am avut ocazia să întâlnesc în închisoare la fel de mulți oameni de caracter și printre purtătorii de pantofi și printre purtătorii de opinci. Ei au fost adevărații boieri din închisoare” (vol. III, pp. 474-475).

Natura caracterului este, în același timp, cea care influențează gradul de rezistență în condiții de opresiune sub limita suportabilității umane, fiind totodată și o forță de inspirație, fondul unui transfer de putere pentru cei din jur : „Nu pot să nu-mi amintesc, în acest context, de acei oameni cărora mulți din cei care am parcurs drumul cel bun până la capăt le datorăm în mare măsură reușita. Și nu numai fiindcă prin atitudinea lor exemplară, simpla lor prezență în mijlocul nostru ne-a fost stimulent” (vol. III, p. 478), ci și pentru că mulți dintre ei au constituit punctul de reper pentru cei ce „dădeau semne de oboseală și, nemaiputând ține pasul, rămâneau în urmă pe drumul care, uneori, li se părea că nu mai duce nicăieri. [...] Meritul oamenilor care săreau atunci să-și ajute semenul, ca și valoarea sprijinului pe care i-l acordau nu-și pot găsi echivalentul în condițiile de viață

normală” (vol. 3, p. 478). Mai cu seamă datorită acestei solidarități, majoritatea oamenilor de caracter erau primii care sufereau represaliile autorităților, căci „modelul de ținută morală pe care îl reprezentau printre deținuți, încrederea pe care ne-o insuflau și efectul tonic ce-l exercitau asupra celor din jur, întreținând speranța și redresând moralul și credința celor încercați de deznădejde, nu scăpau ochiului vigilent al ofițerilor politici din închisori, care își vedeau astfel contracarată însăși misiunea cu care erau însărcinați” (vol. III, p. 478). Ioanid observă, în memoriile sale, nu doar perseverența acestora în a rămâne caractere exemplare în ciuda repercusiunilor suferite, ci mai ales necondiționarea acestei ținute de „categoria socială, de credința lor religioasă sau politică. Solidaritatea nu s-a creat în jurul nici uneia din aceste categorii, chiar dacă componenta unora s-a arătat mai unitară decât a altora. Adevărata solidaritate în închisoare au realizat-o numai oamenii de caracter, căutându-se individual unul câte unul, găsindu-se și stându-și alături, indiferent de originea sau apartenența lor la vreo categorie” (vol. III, p. 479).

Astfel, raportarea autorului la tot ce înseamnă experiența carcerală se conturează prin prisma unei tării de caracter pe care, dacă o recunoaște atât de ușor la ceilalți, este pentru că aceasta se oglindește de la sine, dinspre mărturisitor spre alteritatea cu care intră în contact. De altfel, exemplaritatea caracterială a acestuia este inerentă în toate situațiile și locurile pe care le evocă de-a lungul celor trei volume (vol. I: 1949, 1952-1954; vol. II: 1954-1957; vol. III: 1959-1968). De asemenea, putem identifica pe parcursul întregii cărți câteva puncte de vârf ce conferă unitate fiecărui volum în parte.

Volumul I parcurge experiența de opt zile a primei arestări din 1949, când Ioanid este anchetat la Malmaison pentru „activitatea de spionaj” a vărului său George Boian, timp în care sesiunile de întâlnire cu diferiți anchetatori alternează cu „ședințele din pivniță”, unde este lovit cu ranga la tălpi – „simțeam lovitura în ceafă și în creștetul capului”, „ceea ce simțeam, în primul rând, era o totală extenuare” (vol. I, p. 14). Cu prilejul redării acestui episod, Ioanid anticipează forma de rezistență diferită pe care avea să o adopte mai târziu: dacă la prima percheziție a locuinței sale, „am remarcat cu voce tare și cu oarecare mândrie că nu mă las păcălit de astfel de trucuri”, „cu timpul aveam să mă lecuiesc de a mă arăta că nu sunt prost!” (vol. I, p. 9), căci atunci era un „adevărat «amator», frizând ridicolul prin felul în care gândeam și vedeam lucrurile. Nici nu puteam bănui la acea vreme că abia peste câțiva ani îmi voi începe ucenicia adevărată, nu a unei lupte active deschise, fățișe și eroice, ci a acelei lupte pasive, de rezistență fizică și morală nespectaculoasă și lipsită de glorie, dusă în întunericul temnițelor, alături de mii și mii de alți deținuți” (vol. I, p. 17).

Oarecum în contrast cu acest punct de vedere al unei rezistențe pasive asumate se află principalul punct de vârf al cărții, evadarea din mina de la Cavnic, evocată

în primul volum, din a cărei descriere obiectivă se pot desprinde totuși indicii care să claseze inițiativa drept una dintre cele mai îndrăznețe forme de rezistență și de opoziție consemnate în memorialistica închisorilor. Despre aceasta, comparând parcursul celor doisprezece participanți la evadare în urma capturării fiecăruia dintre ei și constatând diferența față de alte tentative soldate cu execuții și sentințe de muncă silnică pe viață, Ion Ioanid conchide că „numai soarta a vrut ca evadarea noastră să-și păstreze caracterul ei curat: un amestec de entuziasm tineresc, de spirit de aventură, de curaj și inconștiență” (vol. I, p. 544). Aceeași atitudine, la care se adaugă raportarea la evadarea celor doisprezece ca la o „înfrângere a Securității și a «sistemului»”, o manifestă și ceilalți deținuți rămași în lagăr, asupra cărora s-au abătut represaliile autorităților, a căror intensitate a fost însă contracarată de faptul că „evadarea noastră căpătase valoarea de simbol. Securitatea suferise o înfrângere”, la fel și „mitul uniformei MAI”, fapt care „provocase o ridicare a moralului”; evadarea intrase în „patrimoniul de legende al lumii deținuților”, care subliniau mai ales faptul că „eroii” evadărilor de la Cavnic și Valea Nistrului (o altă inițiativă de evadare relativ și involuntar sincronizată cu cea de la Cavnic, coincidența având efectul de a-i alarma pe securiști) „și-au bătut joc de Securitate!” (vol. II, p. 13).

Un alt punct de maxim interes al primului volum este greva foamei de la Oradea, penitenciarul în care evadații sunt închiși și ținuți în lanțuri, în condiții de ger și înfometate, această situație generându-i lui Ion Ioanid „gânduri negre”: „Rațiunea îmi spunea că, în condițiile date, nu voi putea supraviețui. Pe măsură însă ce timpul trecea, momentele de descurajare apăreau tot mai rar și deveneau tot mai scurte”, așa încât „în locul deznădejzii de la început, mă cuprinsese un fel de îndârjire. O încăpățănare de a rezista cu orice preț, o hotărâre de a nu le da satisfacția unei înfrângerii. Împotriva oricărei logici, care îmi spunea limpede că timpul era factorul principal, care, în mersul lui implacabil, ne apropia încet, dar sigur de deznodământul fatal, cu fiecare zi care trecea, moralul meu devenea tot mai bun” (vol. I, p. 380). Văzând că situația extremă în care erau ținuți persistă și după proces și că „rezistența noastră fizică se apropia de sfârșit”, majoritatea deținuților se hotărâsc să facă greva foamei, pentru a atrage atenția forurilor superioare: „Culmea ironiei și paradoxului: să faci greva foamei ca să nu mori de foame!” (vol. I, pp. 444-445).

Al doilea volum debutează cu un periplu din Zarca Aiudului la Jilava, apoi la un nou proces, la care Ioanid își reîntâlnește mama chemată în instanță pentru că și-a ajutat fiul evadat. În urma acestui episod, inculpații sunt trimiși la Pitești, Ioanid alături de Titi Coșoreanu, unul dintre cei mai apropiați camarazi din lotul evadaților, în celulele de la subsol, unde sunt din nou ținuți o vreme în lanțuri. Dacă greva foamei de la penitenciarul din Oradea se soldează cu renunțarea treptată a greviștilor, regimul de îmbunătățire a condițiilor având durata unei singure

zile, la Pitești, aceeași inițiativă, menită să obțină mai ales „două elemente esențiale supraviețuirii : îmbrăcămintea și hrana”, are de departe efectul prevăzut – în ciuda măsurii extreme de hrănire artificială, cu furtunul, la care administrația închisorii recurge –, participanții bucurându-se multă vreme de simpatia celorlalți deținuți, căci „greva a pus capăt unei perioade dintre cele mai negre ale detenției noastre din Pitești” (vol. II, p. 334), astfel că „toți cei care participaserăm la grevă ne bucuram de o prețuire deosebită în rândurile camarazilor noștri : eram eroii zilei ! O aureolă măgulitoare, care n-a pălit de-a lungul anilor pe care i-am mai petrecut în închisoarea din Pitești” (vol. II, p. 343). Simptomatic și admirabil totodată este tonul neutru, imparțial, constant obiectiv al autorului, în condițiile în care descrie atitudini exemplare și comportamente redutabile – ale sale sau ale colegilor săi. Aceste inițiative, ce se bucură de considerația camarazilor și primesc din partea administrației reputația celor mai „recalcitrante” și „nedisciplinate” elemente, sunt expuse în *Închisoarea noastră...* într-o notă a clarității și a firescului de la sine înțelese.

Conform autorului, informațiile din exteriorul zidurilor închisorii constituiau „hrana cea mai de preț a deținuților”, stimulându-le optimismul sau, dimpotrivă, pregătindu-i pentru perioadele de înrăutățire a regimului pe care știrile externe le anticipau. Notorii sunt mijloacele inventive de comunicare fie cu deținuți de drept comun, fie cu personalul administrativ ce manifesta semne de bunăvoință față de deținuți. Ion Ioanid evocă ancora cu mesaje scrise pe plăcuțe de săpun ce prilejuia comunicarea între cei aflați la etaje diferite, codul Morse pe care și comandantul Penitenciarului Pitești, Mândreș, încearcă să-l învețe pentru a intercepta abaterile de la rigorile disciplinei interne, renunțând de altfel foarte repede, sau ascunzătorile de la baie, de unde puteau circula diferite mesaje între deținuți. Un punct de vârf al acestui volum îl constituie episodul în care Ion Ioanid reușește, cu ajutorul camaradului său Pavel Constantin, de curând eliberat, să pună în aplicare un sistem foarte ingenios de comunicare cu exteriorul printr-o persoană aflată în libertate, aceasta fiind chiar mama memorialistului, care le comunică în trei rânduri informații despre situația externă a țării „semnalizând cu amândouă mâinile în șold «linia» și cu una singură «punctul»” (vol. II, p. 503) din alfabetul Morse, de pe o stradă paralelă cu zidul penitenciarului, lângă o cișmea în direcția căreia celula lui Ioanid avea vizibilitate. Pe lângă emoția de a-și revedea mama, autorul consemnează impresia puternică a gestului camaradului său Pavel Constantin, cel care își riscă libertatea „acceptând, la simpla mea recomandare, să se dea pe mâna unei persoane necunoscute, pentru a fi complice cu ea la o acțiune atât de periculoasă” : „Cred că cele mai plăcute emoții pe care le-am încercat în anii de închisoare au fost cele legate de manifestările de camaraderie și de încredere totală, venite mai ales din partea unor oameni de caracter pe care îi stimam” (vol. II, p. 503).

În cel de-al treilea volum, printre momentele importante figurează episodul revistei *Pitești '59*, care înfățișează și practica foarte întâlnită în literatura concentraționară – rezistența prin umor. Mizând pe neglijența gardienilor din noaptea de Anul Nou, deținuții plănuiesc să marcheze încheierea anului printr-un spectacol, în centrul căruia se află avocatul Vasilescu-Valjan, cel care „s-a dovedit a fi nu numai regizor, ci și autor și actor”. Elemente ca uvertura umoristică, ce prezenta un bilanț al anului 1959, epigramele sau catrenele „cu haz și cu aluzii la apucăturile sau trăsăturile de caracter”, competiția dintre corul optimiștilor și al pesimiștilor, ale căror replici „au devenit adevărate șlagăre”, piesa în proză sub forma unui basm – „scurtă istorioară umoristică” – al cărui protagonist avea un comportament curios: „Nu o să vă vină să credeți!”, conform povestirii lui Valjan, eroul „face un lucru nemaipomenit: începe să vorbească la pereți! Asta nu ar fi nimic, pentru că s-au mai văzut oameni vorbind la pereți! Omul nostru cu nume de copil reușește însă un lucru extraordinar. Nu numai că vorbește el cu pereții, dar și pereții vorbesc cu el!” (vol. III, p. 52), toate acestea sunt doar câteva dintre punctele importante ale serbării. Simptomatic pentru valoarea acestui moment de libertate pentru deținuți este gestul lui Johnny Bogdan, cel care interpretează „Balada pușcăriașului grăbit”, tratându-i cu ironie pe membrii administrației. Spre surprinderea generală, chiar când ajunge la figura lt.-maj. Lupu, cel pomenit își face apariția și îl trage la răspundere pe „ăla deșteptu”; întors în cameră, plin de răni și cu fața tumefiată, Johnny reia recitarea baladei, „batjocorindu-i [pe gardieni – *n.n.*] și arătându-i așa cum erau: negri la suflet, răi până la cruzime și atât de primitivi și de proști, încât nu erau câtuși de puțin conștienți de crasa lor ignoranță” (vol. III, p. 55). De cele mai multe ori, ironia și umorul deținuților sunt îndreptate în mod direct împotriva autorităților. Exemplar este cazul inginerului Radu Dimitriu. Închis la carceră, observă printr-o gaură din ușă că gardienii aduc pe culoarul din fața celulelor de pedeapsă cadavrul unui deținut. Când medicul le cere să-l dezbrace și să-l întoarcă de pe o parte pe alta, „Radu Dumitriu n-a mai putut rezista tentației și, potrivit-și o voce groasă, cavernoasă, a strigat din celula lui: «Nu vă jucați cu morții!». Succesul glumei macabre a fost deplin: într-o clipă, fără să țină seama de grade și ierarhie, toți s-au bulucit pe ușă afară” (vol. III, p. 287).

Considerat pe bună dreptate omologul român al lui Aleksandr Soljenițin, Ion Ioanid cuprinde în cele trei volume toate categoriile de deținuți, deosebind oamenii de caracter de lichele și identificând elitele în fiecare clasă socială. Pe lângă faptul că stabilește un relief foarte expresiv al caracterului, conturându-i importanța fundamentală cu fiecare prilej, în fiecare situație evocată, Ion Ioanid subliniază, pe parcursul celor trei volume, binefacerea resimțită de efectul solidarității dintre oameni, fie ei camarazi de detenție sau oameni simpli întâlniți în cele o sută de zile ale evadării. Portretele conturate în *Închisoarea noastră...*, adesea unicate prin forța caracterului, prin particularitatea de exprimare

a abnegației sau prin forma originală de rezistență, fățișă sau discretă, au, într-o oarecare măsură, efectul unei empatii cu cei care, în urma eliberării, regretau libertatea interioară dintre zidurile închisorii, ce contrasta nostalgic cu cotidianul și cu viața socială comuniste, a căror libertate, în termenii unei „glume amare” a lui Ion Ioanid, „avea darul să ne trezească dorul de pușcărie” (vol. III, p. 432).